

Inventering inom Lundby och Nyby i Tortuna

L2002:2130 m.fl.
fastigheterna Tortuna-Lundby 1:7 och Tortuna-Nyby 2:1
Västerås kommun, Västmanlands län, Västmanland

Leif Karlenby

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översiktskarta över Västmanlands län med platsen
för utredningen markerad i rött.*

© 2023 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2022:51

Författare	Leif Karlenby
Kvalitetsgranskning	Ebba Knabe
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Ett röjningsröse i utredningsområdets östra del. Foto från söder.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

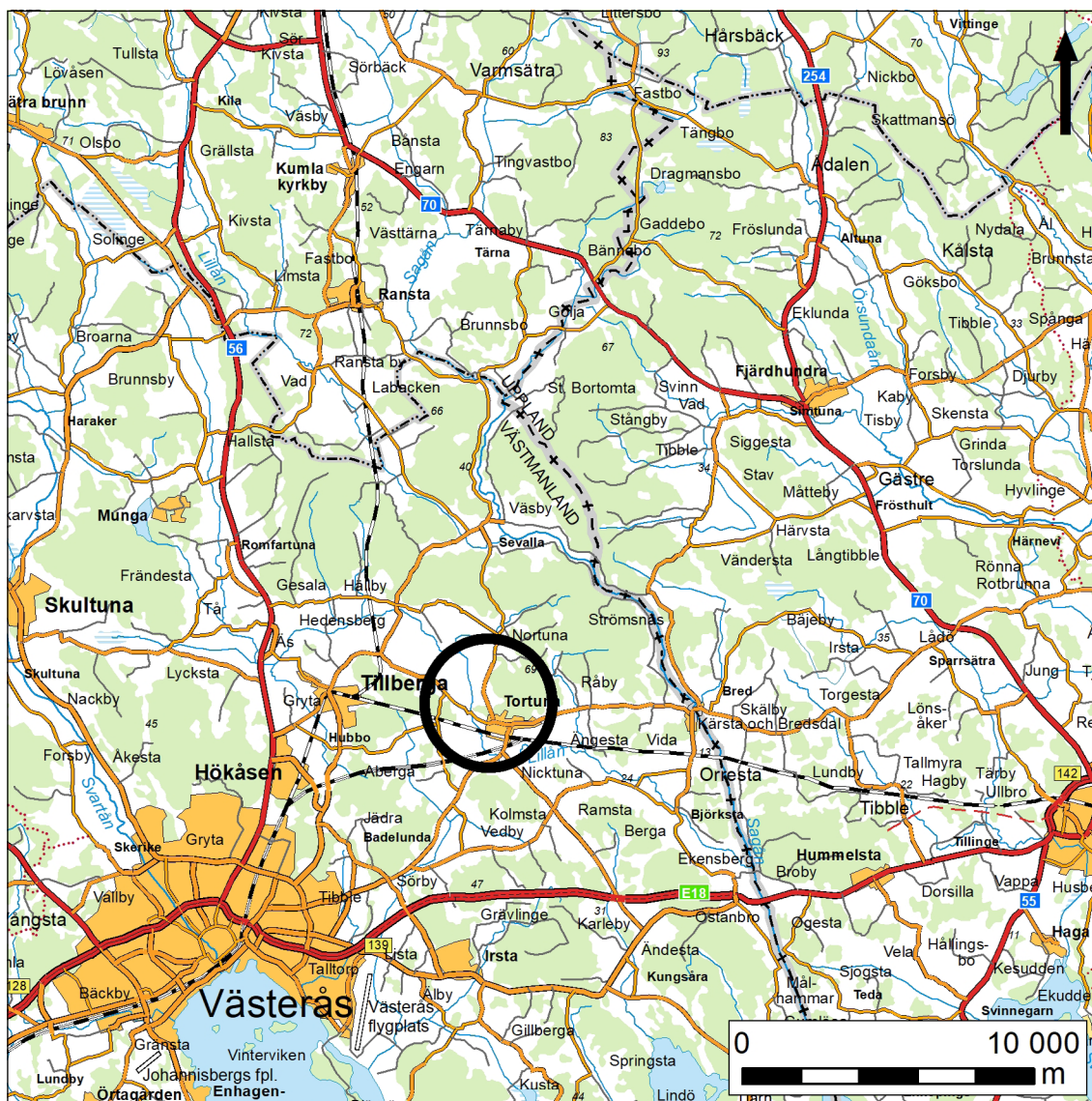

Inventering inom Lundby och Nyby i Tortuna

L2002:2130 m.fl.
fastigheterna Tortuna-Lundby 1:7 och Tortuna-Nyby 2:1
Västerås kommun, Västmanlands län, Västmanland
Leif Karlenby

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	7
Syfte, målgrupper och frågeställning	8
Metod och genomförande	9
Resultat	10
Arkiv och kartstudier	10
Historiska kartor	10
Ortnamn	11
Fornlämningar och fynd	11
Inventering i fält	12
Väster om Sevallavägen	12
Öster om Sevallavägen	16
Analyser	18
Tolkning	19
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	20
Tekniska och administrativa uppgifter	21
Referenser	22
Förteckning över figurer	23
Förteckning över tabeller	23

Figur 1. Karta över Västeråstrakten med utredningsområdets belägenhet markerad.
Skala 1:250 000.

SAMMANFATTNING

Boeno Sverige AB planerar för nybyggnation inom ett område i nordvästra utkanten av Tortuna samhälle inom delar av fastigheterna Lundby 1:7 och Nyby 2:1. Inför en eventuell detaljplanläggning har Länsstyrelsen beslutat om en arkeologisk utredning etapp 1.

Det omkring 5,7 hektar stora utredningsområdet är beläget i västra utkanten av Tortuna samhälle på båda sidor av Sevallavägen. Området väster om vägen utgörs av en kalhuggen skogsmark och området öster om vägen består till största delen av tidigare uppodlad åkermark; vid utredningstillfället utgjordes den av en igenväxande hästhage. Höjden över havet varierar i området från drygt 46 meter ned till omkring 42 meter.

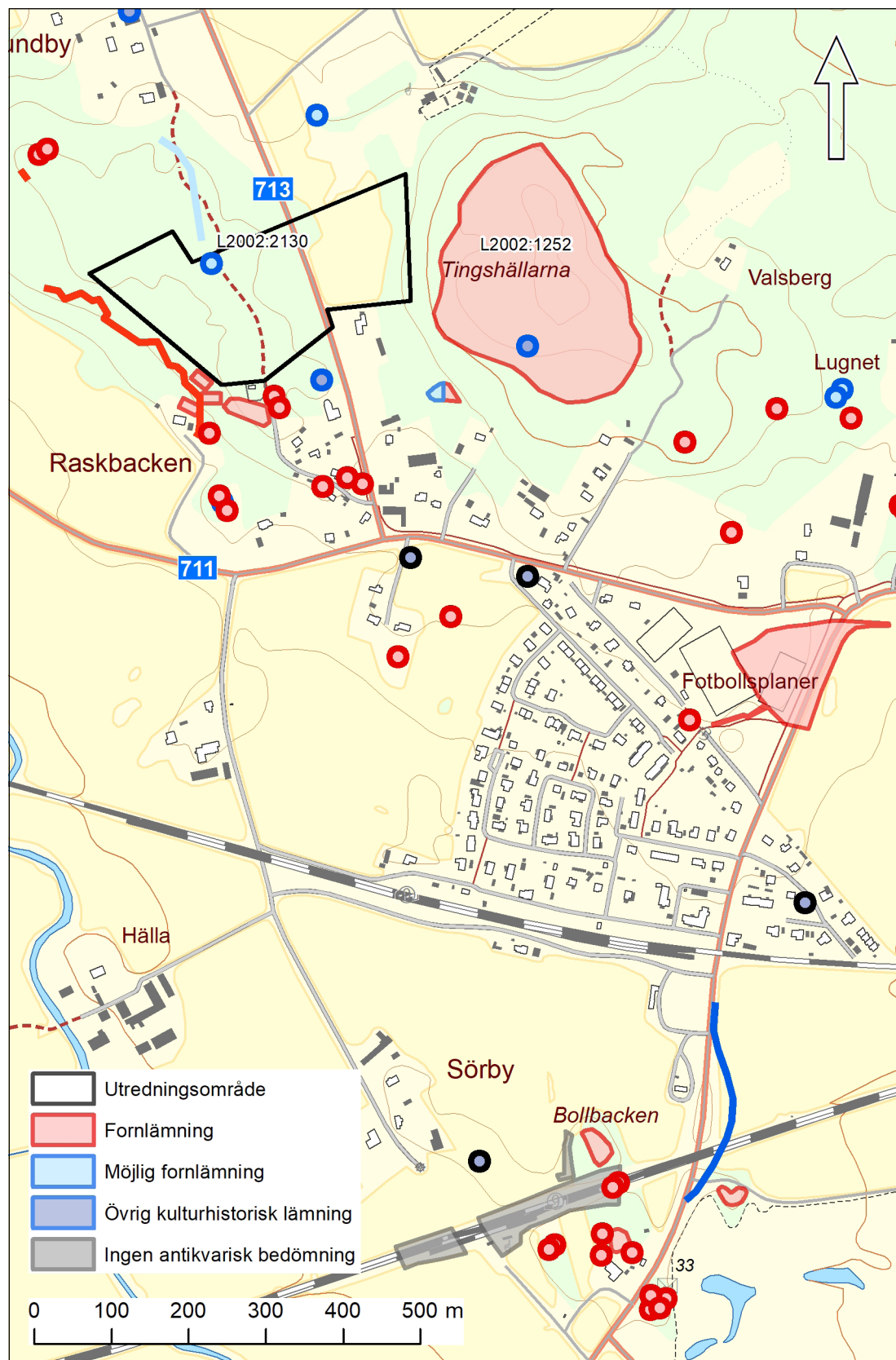
Väster om vägen påträffades en möjlig stensättning samt en yta som föreföll lämplig för en stenåldersbosättning. En rest sten som kan markera en grav fanns sedan tidigare registrerad. Öster om vägen finns ett smalt område längs utredningsytans östra begränsning som innehöll röjningsrösen och hägnadspartier. Förmodligen utgör de resterna efter en äldre odling, en så kallad fossil åker, som lagts i träda under äldre tider. Den största delen har fortsatt att odlas i senare tid. Då har äldre rösen plöjts bort och spår av tidigare odling finns inte längre kvar. Vid utredningstillfället låg området som gräsbevuxen hästhage.

Röseområdet sträckte sig norr om utredningsområdet där det anslöt till en väg/hålväg som sträckte sig upp mot tingsberget och en öppning i vallen (se figur 3).

INLEDNING

Boeno Sverige AB planerar för nybyggnation inom ett område i nordvästra utkanten av Tortuna samhälle inom delar av fastigheterna Lundby och Nyby. Inför en eventuell detaljplanläggning har Länsstyrelsen beslutat den 20 september 2022 om en arkeologisk utredning etappl. Kostnadsansvaret faller på Boeno Sverige AB

Inventeringen genomfördes den 11 oktober 2022. Utredningen omfattar ett 5,7 hektar stort område inom fastigheterna Tortuna-Lundby 1:7 och Tortuna-Nyby 2:1, väster om Västerås (figur 2).

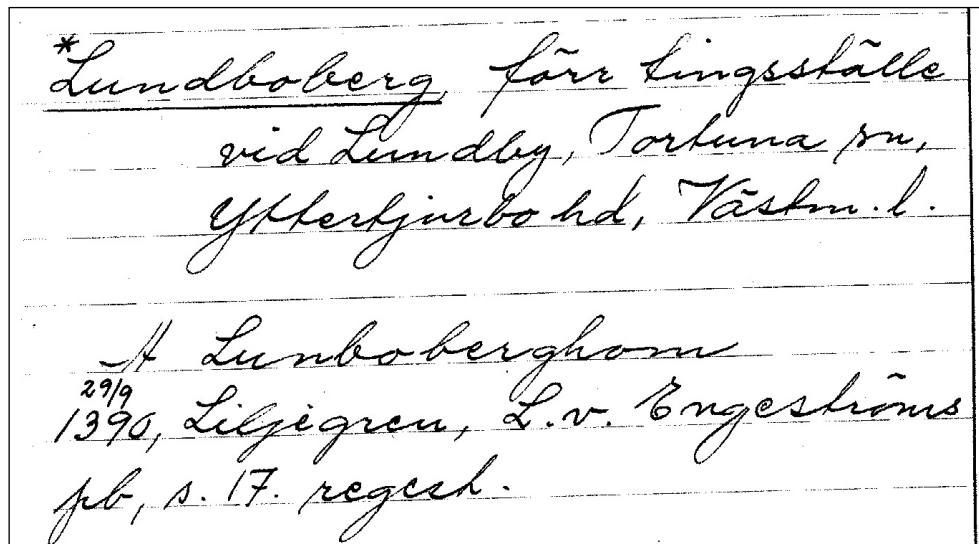

BAKGRUND OCH KULTURMILJÖ

Utredningsområdet är beläget i västra utkanten av Tortuna samhälle på båda sidor av Sevallavägen. Området väster om vägen utgörs av en kalhuggen skogsmark och området öster om vägen består till största delen av tidigare uppodlad åkermark; vid utredningstillfället utgjordes den av en gräsbevuxen hästhage. I hagen finns ett synligt röjningsröse med större block som delvis vara sprängda/spräckta.

Höjden över havet i området varierar mellan drygt 46 meter ned till omkring 42 meter. Vissa partier i kalhygget väster om vägen når upp till de högsta höjderna medan den före detta åkermarken i öster noterar de lägsta.

Längs östra kanten finns ett skogsparti som utanför utredningsområdet stiger upp mot en vallanläggning som har fungerat som tingsplats under medeltid (L2002:1252). Den omnämns omväxlande "Lundboaberg" (se figur 3), "Domshällarna" (Grau 1904 (original år 1754) eller "Tingshällarna" (Fornsök).

Figur 3. Kort i Ortnamnsarkivet (gamla digitala registret) där uppgifter från år 1390 med omnämnandet av tingsplatsens namn, dock utan att den benämns som tingsplats, står att läsa.

Namnet Tortuna kommer inte från en koppling till guden Tor, som man kan tro, utan enligt ortnamnsforskningen är ursprunget från ett gammalt namn för bergshöjd (*Piur; Artursson m. fl. 1996:35).

Vallanläggningen är 320×240 meter stor och byggd av stenar och block som tagits på platsen. Anläggningen nämns första gången år 1378 som ting för Ytterstjurbo härad. Under slutet av 1400-talet ska tinget enligt uppgift ha flyttats till kyrkoområdet där ting därefter hölls (Fornsök L2002:1252).

Sydväst om utredningsområdet finns flera fornlämningar i form av ett gravfält, tre stensättningar, en husgrundsterrass, en terrassering och en röjd yta (se tabell 1). Dessa lämningar utgör sannolikt rester efter en bebyggelse med gravfält och kan rimligen placeras i yngre järnålder. Enligt Fornsök bedöms lämningarna vara från vikingatid–äldre medeltid.

I närområdet har flera arkeologiska undersökningar genomförts, bland annat undersöktes delar av en kultplats öster om kyrkan år 2018 (Sundkvist & Svenman 2019). En undersökning längs med vägen väster om kyrkan år 2012 kunde visa på omfattande lämningar från bronsålder (Karlenby 2013). Vid undersökningar under 1990-talet, inför bygget av den nya järnvägen mellan Enköping och Västerås, undersöktes boplatser och gravar både från stenålder och järnålder (Artursson m.fl. 1996). Området kring Tortuna ligger centralt i en bygd över 30-metersnivån vilket ger förutsättningar för en rik forntid och fornlämningar finns registrerade från neolitikum och framåt. Särskilt utmärkande för området är förekomsten av hållristningar (Broström & Ihrestam 2020).

Lämningsnr	Objekt	Anmärkning
L2002:945	Stensättning	
L2002:1252	Vallanläggning	Strax intill området i öster
L2002:1397	Stensättning	
L2002:1621	Gravfält	Invid området i söder
L2002:1756	Stensättning	
L2002:2049	Färdväg	Hålväg
L2002:2130	Grav markerad av rest sten	Tveksam, dock enda lämningen inom utredningsområdet
L2002:2329	Terrassering	Möjlig husyta?
L2002:2526	Husgrund	Förhistorisk/medeltida husgrund
L2002:2527	Hägnad	340 meter lång
L2002:2528	Stenröjd yta	Möjlig husyta?

Tabell 1. I området belägna och i texten omnämnda lämningar. Uppgifter från Fornsök. Med fetstil markerade lämningsnummer är de fornlämningar som, helt eller delvis, befinner sig inom eller i direkt anslutning till utredningsområdet.

SYFTE, MÅLGRUPPER OCH FRÅGESTÄLLNING

Syftet med en arkeologisk utredning är att ta reda på om fornlämningar berörs av ett planerat arbetsföretag. Aktuell utredning omfattar enbart steg 1 av en utrednings två steg, det vill säga att det rör sig om en inventering.

Resultaten från utredningen ska kunna användas vid Länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning och utgöra underlag inför eventuella kommande arkeologiska åtgärder. Resultaten ska också kunna användas som underlag i företagarens planering.

Utredningens målgrupper är främst Länsstyrelsen och Boeno Sverige. Resultaten kan även komma att användas av undersökare när en fortsatt utredning (etapp 2) skall genomföras eller när en undersökningsplan för fortsatt arkeologisk förundersökning eller undersökning ska upprättas.

Frågeställningarna rör främst en eventuell förekomst inom utredningsområdet. Som ett första steg genomfördes utredningens etapp 1, för att utgöra ett underlag för bedömning av områdets fornlämningsbild.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Inventeringen består av två delar: en del som studerar de skriftliga källorna och gamla kartor. Ortnamnsarkivet går igenom för att ge en bakgrund till områdets historiska utveckling. Också Fornsök går igenom för att göra en bedömning av fornlämningsbilden lokalt; Historiska museets och Västmanlands museums fyndkataloger utnyttjas för att komplettera och ytterligare förtydliga fornminnesbilden i området.

Den andra delen utgörs av en inventering i fält då området avsöks efter landskapsformer som utgör goda lägen för boplatser, förekomst av gravfält och andra ovan mark synliga lämningar, till exempel torpgrunder, husterrasser och liknande. I odlad mark är det ibland möjligt att finna föremål såsom förhistorisk keramik, stenverktyg och även metallföremål, som kan visa på överplöjda boplatser. Det är också möjligt att se spår efter gamla tiders odling i form av övergivna åkrar, många gånger med rösen av upplagd odlingssten.

Figur 4. Utredning etapp 1 innebär arkiv- och kartstudier och – som här – inventering i fält. Foto från norr.

RESULTAT

Arkiv och kartstudier

I första hand har kartor över Nyby och Lundby studerats. Vidare har Fornsök använts för att visa förutsättningar för bedömning av de vid inventeringen påträffade lämningarna. Historiska museets och Västmanlands fyndkataloger har gått igenom på jakt efter fynd som inte finns angivna i Fornsök. Ortnamnsregistret har studerats avseende ortnamnen Nyby och Lundby samt de olika namnen på vallanläggningen.

Figur 5. Utsnitt ur storskifteskartan från år 1778. Till vänster syns bytomten med fyra gårdar (stämplat med text i rött). Till höger syns ett smalt område som sträcker sig mot söder där några smärre åkrar finns utritade med röjningsrösen.

HISTORISKA KARTOR

Den historiska karta som omfattar största delen av utredningsområdet är storskifteskartan från år 1778 över Lundby. På kartan ligger området som är aktuellt i den nedre delen (se utsnitt i figur 5). Till vänster syns bytomten med fyra gårdar (stämplat med text i rött). Till höger syns ett smalt område som sträcker sig mot söder där några smärre åkrar finns utritade med röjningsrösen. En väg löper från norr till söder. Det är den gamla sträckningen av landsvägen norr-ut. Den finns än idag bevarad i skogen i västra delen av utredningsområdet. Den har förmodligen bättrats på under åren sedan 1778 och används än idag, men kanske mest i rekreativt syfte eller för arbetstransporter. Fornlämningen L2002:2049, en väg/hålväg som löper parallellt med den äldre landsvägen, utgör förmodligen en ytterligare, äldre sträckning på vägen.

Genom den nuvarande vägens sträckning delas området in i två relativt likstora ytor. Det som på storskifteskartan upplevs som ett sammanhängande område med åker och äng öster om vägen är idag beläget till hälften väster och till hälften öster om den nya vägen.

Kvar av rösen inom de små odlingarna som syns på storskifteskartan finns ett stråk med röjningsrösen och hägnader som ligger utanför den uppodlade moderna åkern.

Öster om åkrarna finns ett område där ingen odling förekommit och vissa tecken finns till att det kan ha legat ett torp eller en backstuga i området. Bland annat finns mindre samlingar med sten och det finns också äppelträd och nyponbuskar, odlade växter som kan antyda det.

ORTNAMN

Tortuna är sockennamn och tillika tingsplats:

Ortnamnet (1331 parochia Thyritunum), lånat från kyrkbyn, anses innehålla ett thyri, bildat till ett ord thiur 'bergshöjd', med syftning på Lundboa berg, tingsplats i det gamla Tjurbo härad (nu Ytterturbo och Överturbo härad).¹

Slutledet i Tortuna utgör ett -tuna, vilket diskuterats under längre tid vad gäller dess betydelse. Det kommer ursprungligen från ordet tun som betyder stängsel, inhägnad (Artursson (red) 1996:35). Det är dock möjligt att det kan ha fått en överförd betydelse som -tuna-namn som benämningen på en centralt administrativ plats (a.a.).

Lundby och Nyby ligger i den norra delen av Tortuna samhälle. På grund av att platsen ligger i gränsområdet mellan två häradar och två socknar råder tyvärr en viss förvirring bland ortnamnen i fråga. Bland annat saknas sockennamnet Tortuna i Ortnamnsregistret, vilket försvårar identifikationen av namnen. Ett belägg för Lundby finns från år 1421, då med en koppling till Ytterturbo härad, med en notering om Tortuna tingsställe². En annan koppling finns till år 1345, men då i Badelunda, Siende härad³. Nyby saknas i Ytterturbo, men kan hittas i Badelunda socken år 1357 (Ortnamnsregistret).

Namnen är vanliga namn i hela Mälardalen och betydelsen anges som byn vid lunden (Lundby) och den nya byn (Nyby). I Lundbys fall brukar man anta att namnet kan ha en kultisk koppling då Lund var en benämning på en sakral eller rituell plats. Den nya byn har förmodligen koppling till en äldre enhet. Båda namnen är by-namn och bör kunna knytas till järnålder.

FORNLÄMNINGAR OCH FYND

Inom och i anslutning till utredningsområdet finns elva fornlämningar (se tabell 1). Flertalet är dessutom belägna söder om ytan, i anslutning till den massiva koncentrationen runt Tortuna samhälle. Området kring utredningsytan är påtagligt fattigt i det sammanhanget. Lämningarna i söder och väster ligger närmare Nyby by och anknyter till fynd av sten- och bronsålderskaraktär, till exempel två kantyxor av brons (SHM invnr 15393; SHM invnr 6517:100).

1 Nationalencyklopedin, Tortuna. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/tortuna> (hämtad 2022-12-28)

2 <https://ortnamnsregistret.isof.se/place-names/1281176?place-name-id=1281176&page-size-basis=20&page-number-basis=1&place-name-basis-id=2967801>

3 <https://ortnamnsregistret.isof.se/place-names/1280619?place-name-id=1280619&page-size-basis=20&page-number-basis=1&place-name-basis-id=2977162>

I Historiska museets fyndkatalog noteras ett par enstaka fynd som kan knytas till Lundby. Ett lösfynd av två bergartsyxor finns registrerat på Lundby ägor, utan närmare angiven fyndplats (SHM invnr 12182). Strax västerut i eller invid Tillbergaån vid Fors ska ett fynd bestående av en skafthålsyxa av sten och en kantyxa av brons ha påträffats (SHM invnr 15393) och vid Lillån en bit söderut ytterligare en kantyxa i brons (SHM invnr 6517:100). Båda bronsyxorna finns avbildade av Oldeberg (174:339, nr 2662-2663).

Inventering i fält

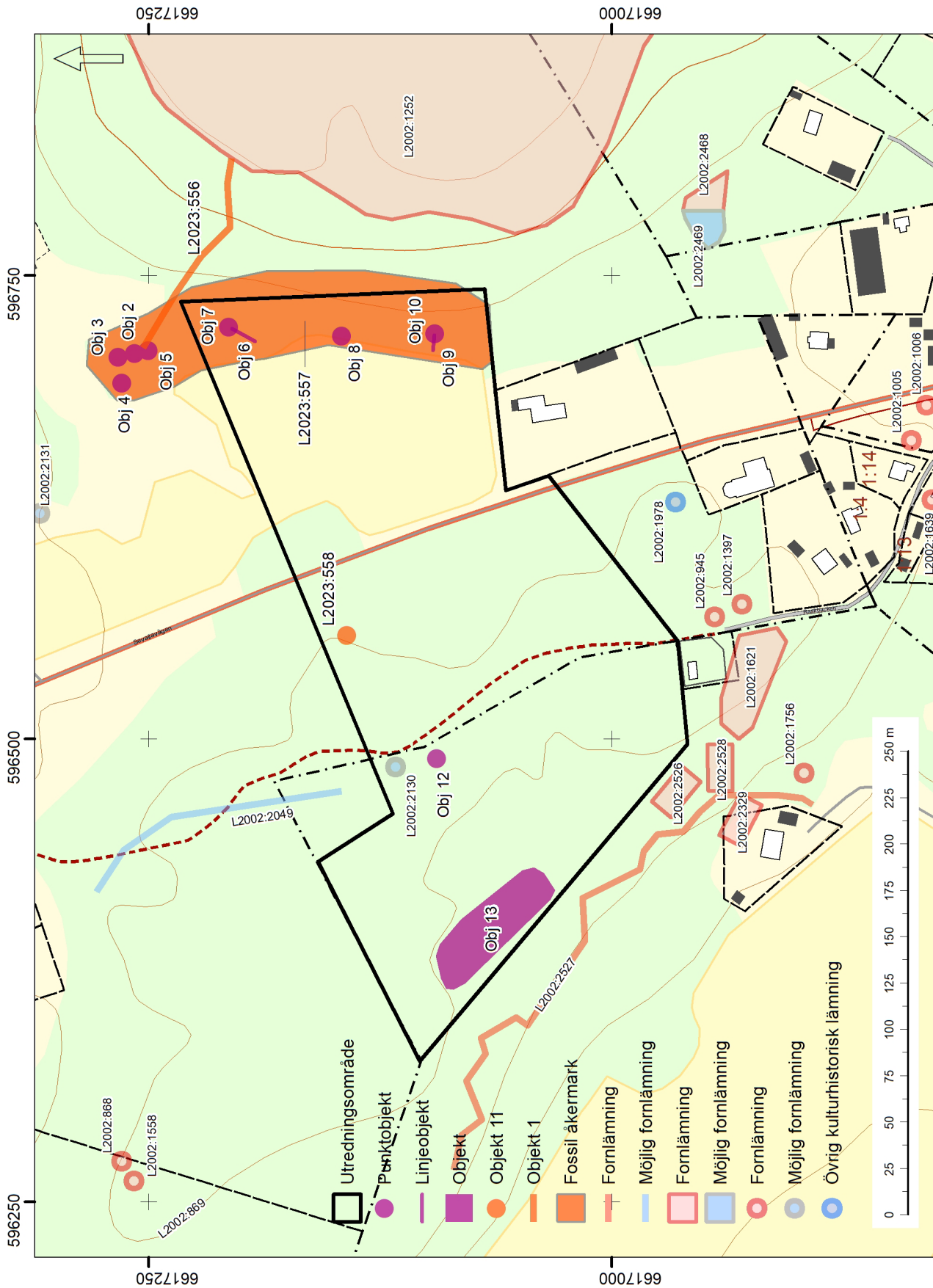
Inventeringen genomfördes den 11 oktober 2022. Området avsöktes genom att till fots leta efter formationer och konstruktioner synliga ovan mark. Det ingick också att utifrån terräng och omgivning bedöma olika platsers lämplighet för till exempel bosättningar. Då inräknas flera faktorer som tillsammans kan utgöra goda förutsättningar för bosättning, till exempel plana ytor, läge åt söder, om platsen vetter mot en sjö eller ett vattendrag, till och med ett så svårgreppbart fenomen som om platsen ligger lämpligt placerad i lä för nordliga vindar.

VÄSTER OM SEVALLAVÄGEN

Den del av utredningsområdet som låg väster om Sevallavägen utreddes först. Terrängen var mycket svårforcerad på grund av att den var mycket kuperad med uppstickande bergsklackar och mellanliggande våtmarker (se figur 6). Avverkningen av skogen hade också försvårat framkomligheten genom att marken var sönderkörd och en hel del avverkningsrester i form av sly och mindre träd låg kvar.

Figur 6. Ett typiskt terrängparti i områdets sydvästra del. Foto från norr.

Figur 7. Karta över utredningsområdet med inprickade fornlämningar och de objekt som påträffades vid inventeringen. Objekt 12 är den samma resta sten (?) som finns registrerad i Forsök (L2002:2130). Inprickningen från Forsök är förmodligen gjord för hand och vår inmätning har gjorts med en handhållen GPS, vilken också emellanåt kan slå fel, så det är svårt att avgöra vilken punkt som är närmast sanningen och därför redovisas båda. Skala 1:3 000.

Boplatsläge

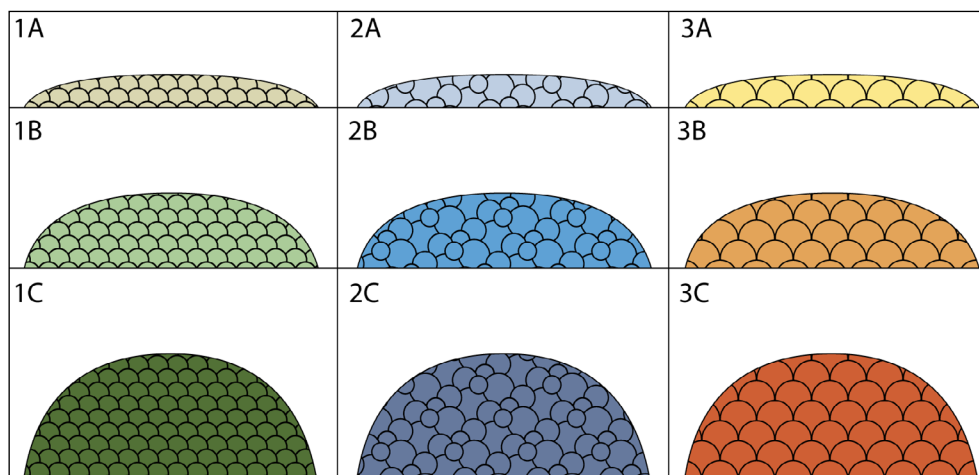
Området bedömdes som svårtillgängligt och det finns enbart en yta som var lämplig för bosättning (objekt 13). Det rör sig om en yta omkring 100 meter lång och cirka 40 meter bred som var plan och stenfri. Den öppnade upp mot väster där marken sedan sluttade ned mot den nutida åkermarken. I norr, öster och söder skärmades den av från nordanvinden av bergpartier som stack upp några meter. Ytan bedöms ha en god potential för till exempel en stenåldersboplats. Höjden över havet är strax över 40 meter, vilket kan peka på dateringar redan från tidigneolitisk tid eller från senneolitikum. Ytan är mindre lämplig för en jordbrukande befolkning, då den ligger i ett stenigt och bergigt område.

Tidigare registrerad lämning

Inom utredningsområdet finns en förmodat rest sten. Den återfanns men såg tillslagen och ganska oansenlig ut. Dessutom var terrängen oländig med flera mindre våtmarker och blöthål. Bör sannolikt kontrolleras med en mindre utredningsgrävning vid eventuellt fortsatta insatser.

Stensättning L2023:558

I övrigt påträffades i den västra sidans östra del en någotsånär symmetrisk stensamling i ett skikt som bedömdes kunna vara en stensättning (objekt 11). Den var 5 meter i diameter och bestod av ett skikt med tätt lagda stenar cirka 0,2-0,3 meters storlek. Längre söder ut finns flera ensamliggande stensättningar, till exempel L2002:945 och L2002:1397.

Figur 8. Beskrivning av de i tabell 2 redovisade röjningsrösetyperna.

Fornl. Nr.	Objekt	Beskrivning	Antikvarisk status
L2023:556	1	Väg/hålväg, 160 m lång 2-5 m bred 0,1-0,5 meter djup, smalast och djupast i den övre delen. Ingång genom tingets hägnadsmur i västra muren. Ansluter till objekt 5	MF
L2023:557	2-10	Fossil åker, 200x50 m i svagt mot väster lutande skogsmark. Huvudsakligen stenplockad morän. Sex stycken rösen enligt nedan. Två stensträngar fanns bland rösena + en vägbit omgiven av en stenmur som förefaller utgöra början på L2023:556 (objekt 1)	F
Ingår i L2023:557	2	Röjningsröse, 4x3 m, 0,3 m h. 0,5-1,0 m stora sten: typ 3A	F
Ingår i L2023:557	3	Röjningsröse 4x4 m, kvadratisk, 0,4 m h, 0,1-1,5 m stora sten, typ 3A	F
Ingår i L2023:557	4	Röjningsröse 3x2 m och 0,3 m h, 0,3-1,0 m stora sten: typ 1B	F
Ingår i L2023:557	5	Väg/Hålväg 12 m l, 2 m br anlagd med stenmur på vardera sidan, upp till 0,4 m h.	F
Ingår i L2023:557	6	Stensträng, 10 m, 0,5-1,0 m stora sten, utgår från objekt 7.	F
Ingår i L2023:557	7	Röjningsröse 2 m diam, 0,4 m h 0,3-0,9 m stora stenar: 2B	F
Ingår i L2023:557	8	Röjningsröse 8x5 m, 0,5x1,0 m st sten, typ:2C	F
Ingår i L2023:557	9	Stensträng 20 meter tvåradig, ihop med objekt 10	F
Ingår i L2023:557	10	Röjningsröse 10 m diam 9m3 m h. Typ: 3A	F
L2023:558	11	Möjligstensättning cirka 5 m diam, 0,4 m h. Enskiktad stenpackning med 0,2-0,3 m stora. Krävs arkeologisk utredning etapp 2 för att fastställa fornlämningsförekomst.	MF
L2002:2130	12	Rest sten?	ÖK
–	13	Lämpligt boplatssläge, cirka 80x40 meter på plan yta mot väster. Krävs arkeologisk utredning etapp 2 för att fastställa Lämningensstatus.	–

Tabell 2. Samtliga objekt som noterades vid inventeringen med beskrivning (se även figur 3).
F = fornlämning; MF = möjlig fornlämning; ÖK = övrig kulturhistorisk lämning

ÖSTER OM SEVALLAVÄGEN

Fossil åker L2023:557

Öster om Sevallavägen bestod området till större delen av en i historisk tid uppodlad åker, men som vid inventeringstillfället låg som hagmark och hästhage. I skogspartiet öster därom, fanns lämningar av det äldre odlingsskiktet i form av röjningsrösen, hägnader och däremellan liggande åkermarker. Sammanlagt registrerades sex röjningsrösen, två hägnader samt en muromgärdad vägsnutt om 12 meters längd (för beskrivning se tabell 2). I tillägg till dem upptäcktes en 160 meter lång vägsträcka upp mot vällanläggningen i öster.

Rösen var alla av ordinär typ med blandat steninnehåll (för bildbeskrivning se figur 8). Tre av rösen innehöll enbart stora stenar (typ 3= >0,4 m), ett röse enbart små sten (typ 1= <0,4 m) samt två stycken med blandat material (typ 2). Ett av rösen var välvt (C), två något välvda (B) och tre flacka eller helt plana (A). De två stensträngarna var (objekt 6) respektive 20 meter (objekt 9) långa och båda utgår från var sitt röse (objekt 7 och 10). Den långa stensträngen var dessutom lagd med två rader.

Det går inte att utifrån en enkel okulär besiktning avgöra om den fossila åkermarken är gammal eller stammar från senare tid. Vid en jämförelse med storskifteskartan framstår det som sannolikt att åkern och rösen har varit i bruk åtminstone under 1700-talet vilket bör göra den fossila åkern till forn lämning (äldre än 1850). Den är ju för övrigt varaktigt övergiven och otvetydligt spår av äldre tiders bruk.

Figur 9. Exempel på ett röse (objekt 8) i det östra området. Foto från sydöst.

Figur 10. Väg mellan två nedrasade murrester. Anläggningen förefaller kunna utgöra början på vägen upp mot vällanläggningen. Foto från öster.

Figur 11. Vägen upp mot vällan, där öppningen kan ses i fonden. Foto från nordväst.

HÅLVÄG L2023:556 UPP MOT VALLANLÄGGNING L2002:1252

Den längre vägsträckningen (objekt 1) – som verkar börja i vägpartiet (objekt 5) – gick upp mot vallen i L2002:1252 och fram till en öppning i sagda vall. Den var omkring 160 meter lång med en bredd mellan 2 och 5 meter. Djupet varierade mellan 0,5 meter i den övre smalare delen och 0,1 meter i den lägre biten i väster. Den var bredast nedtill och var fortfarande röjd från träd och buskar. Om den ursprungligen har varit en väg in i vallanläggningen eller om den anlagts i senare tid går inte att avgöra utan markingrepp och lämningen ligger utanför exploateringsområdet.

Analyser

Inga analyser har genomförts då inga ingrepp i marken gjordes.

TOLKNING

Området är beläget invid ett antal fornlämningar av förhistorisk karaktär samt Tingsvallen med medeltida koppling. Söderut i Tortuna finns omfattande fornlämningar registrerade från förhistorisk tid, medeltid och nyare tid. Det är ett regionalt centrum och har varit bebott från tidigaste möjliga tid. Förutom boplatssläget (objekt 13), som möjligen kan vara från stenålder, skulle nu aktuellt utredningsområde kunna vara en del av den förhistoriska Tortuna-bygden, men inom själva området kunde bara spår av yngre tiders lämningar iakttas. Strax sydväst till söder om området finns ett gravfält från yngre järnålder med möjlig tillhörande boplat (L2002:1621, L2002:2329, L2002:2526, L2002:2527, L2002:2528). Området väster om vägen som genomkorsar utredningsytan förefaller huvudsakligen legat som obrukad utmark.

Öster om vägen påträffades odlingslämningar i skogskanten upp mot vallanläggningen. Det rör sig om röjningsrösen och rester efter ett äldre åkersystem. Det är troligt, men inte möjligt att avgöra utan vidare undersökning, att rösena har senare dateringar – kanske rent utav från 1800-talet. Det rör sig dock om rester efter en större åker som idag ligger som hästhage, men som har brukats långt fram i tiden. Det är troligt att även hästhagen har varit platsen för röjningsrösen, men att de har plockats bort i modernare tid för att underlätta för traktorplöjning och liknande aktiviteter. Ett enstaka och modernt röse är synligt i åkermarken.

Längs åkerns östra kant har ett stort dike grävts med en intill upplagd vall. Det har kommit att skära av den smala remsan av äldre åkermark som ligger i skogen och kommit att innebära att den ytan blivit bevarad.

Den norra delen av röseområdet sträcker sig utanför utredningsområdet och avslutas vid ett troligt läge för en lägenhetsbebyggelse (objekt 2–5). Då vi passerade området på väg in och ut ur utredningsområdet var det naturligt att vi mätte in dem. Objekt 5 framstod som en gång omgiven av två murar och bildar början på den uppfart (objekt 1) som vi också träffade på vid inventeringen. Den leder upp till en ingång i vallen.

Märkligt nog omnämns inte vall-/tingsplatsen i beskrivningarna till de äldre kartorna, till exempel storskifteskartan; den är inte heller avbildad eller markerad på kartan. Namnen på anläggningarna (Lundboaberget – med variationer – Tingshällen, Domshällen) har enbart sekundäruppgifter. Varför det är så är en uppgift som ligger utanför uppdragets omfattning, men kan vara intressant att följa upp i ett annat sammanhang.

UTVÄRDERING AV RESULTATEN

i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med en arkeologisk utredning är att ta reda på om fornlämningar berörs av ett planerat arbetsföretag. Aktuell utredning omfattade enbart steg 1 av en utrednings två steg, det vill säga det rör sig om en inventering.

Frågeställningarna rörde främst en eventuell förekomst av fornlämningar och andra kulturhistoriska lämningar inom utredningsområdet. Som ett första steg genomfördes utredningens etapp 1, för att utgöra ett underlag för bedömning av områdets fornlämningsbild.

Vid utredningens etapp 1 genomfördes dels en kart- och arkivstudie, dels en fältinventering. Resultaten kunde visa på att fornlämningar och andra kulturhistoriskt intressanta lämningar finns inom ytan. Främst rörde det sig om fossil åkermark i form av röjningsrösen, hägnader och odlingsmark. Ett möjligt boplatssläge identifierades, men behöver utredas vidare.

Arkeologgruppen anser i och med detta att utredningen har uppfyllt syftet och svara på frågeställningarna som formulerats i undersökningsplanen.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Län	Västmanland
Kommun	Västerås
Landskap	Västmanland
Socken	Tortuna
Fastighet	Tortuna-Lundby 1:7 och Tortuna-Nyby 2:1
Lämningsnummer	Inom utredningsområde: L2002:2130 Strax utanför utredningsområde: L202:945, L2002:1252, L2002:1397, L2002:1621, L2002:1756 L2002:2049, L2002:2329, L2002:2526, 2002:2527, L2002:2528 Nya lämningar: L2023:556, L2023:557, L2023:558
Lämningstyp	Grav?, gravfält, stensättningar, färdväg, hägnad, terrasser, husgrund, röjd yta, vallanläggning m.fl.
Datering	Järnålder–historisk tid
Typ av undersökning	Utredning etapp 1, inventering
Länsstyrelsens beslutsdatum	2022-09-14
Länsstyrelsens diarienummer	431-4530-2022
Ärendenummer i Fornreg	202201319
Arkeologgruppens projektnummer	P22060
Projektledning	Leif Karlenby
Personal	Leif Karlenby, Ebba Knabe
Undersökningstid	2022-10-11
Undersökt yta	Inventering 5,7 ha
Undersökt volym	Inventering, ej grävt
Inmätningsteknik	Handhållen GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99TM
Läge och koordinater	Ekonomiska kartan Tortuna 11H3a X6617070, Y596567
Höjdsystem	RH 2000
Arkiv	Arkiverat material förvaras i väntan på fördelning hos Arkeologgruppen AB.
Digitalt arkiv	Digitalt arkivmaterial förvaras i väntan på fördelning hos Arkeologgruppen AB.
Fynd	Inga fynd gjordes.

REFERENSER

- Artursson, M. (red.) 1996. *Bollbacken. En sen gropkeramisk boplats och ett gravfält från äldre järnålder*, RAÄ 258, Tortuna socken, Västmanland. Rapporter från Arkeologikonsult 1996. Slutundersökningsrapport MBM402.
- Broström, S-G. & Ihrestam, K. 2020. *Hällristningar i Västmanlands län*. Länsstyrelsen i Västmanland. Västerås.
- Grau, O. 1904. *Beskrifning öfver Vestmanland med sina städer, härader och socknar*. I ny upplaga utg. Af Vestmanlands läns tidning.
- Karlenby, L. 2013. *Bronsåldersboplatser i Tortuna och Kärsta*. Arkeologisk antikvarisk kontroll invid Tortuna 304 m.fl. i Tortuna socken och Björksta 93:1 i Björksta socken, Västmanland. Arkeologisk antikvarisk kontroll invid Tortuna 304 m.fl. i Tortuna socken och Björksta 93:1 i Björksta socken, Västmanland. Arkeologgruppen AB rapport 2013:06. Örebro.
- Oldeberg, A. 1974 *Die ältere Metallzeit in Schweden I*. KVHAA. Stockholm.
- Sundkvist, A. & Svenman, E. 2019. *Ring, ring! Kultplatskontinuitet i Tortuna Från amuletter till klockklang*. Boplatsslämningar från yngre romersk järnålder till tidig vendeltid, kultplats från yngre järnålder och tidigkristna gravar Arkeologisk förundersökning och undersökning Tortuna 36:1, 305:1-2, 306:1 och 320, Klockarvretarna 2:1, Tortuna socken, Västerås kommun, Västmanland, Västmanlands län. SAU rapport 2019:19. Uppsala.

Digitala källor

LANTMÄTERIET HISTORISKA KARTOR

<https://historiskakartor.lantmateriet.se/>

Storskifteskarta över Lundby från år 1778 (19-tot-42)

ORTNAMNSREGISTRET

<https://ortnamnsregistret.isof.se/place-names>

STATENS HISTORISKA MUSEUMS SAMLINGAR

<https://mis.historiska.se/mis/sok/sok.asp>

DIGITALT MUSEUM, VÄSTMANLANDS MUSEUM

<https://digitaltmuseum.se>

FÖRTECKNING ÖVER FIGURER

Figur 1. Karta över Västeråstrakten med utredningsområdets belägenhet markerad. Skala 1:250 000.

Figur 2. Utredningsområdet med omkringliggande fornlämningar. Skala 1:8 000.

Figur 3. kort i ortnamnsarkivet (gamla digitala registret) uppgifter från år 1390 med omnämnandet av tingsplatsens namn, dock utan att den benämns som tingsplats.

Figur 4. Utredningen etapp 1 innebär arkiv- och kartstudier och – som här – inventering i fält. Foto från norr.

Figur 5. Utsnitt ur storskifteskartan från år 1778. Till vänster syns bytomten med fyra gårdar (stämplat med text i rött). Till höger syns ett smalt område som sträcker sig mot söder där några smärre åkrar finns utritade med röjningsrösen.

Figur 6. Ett typiskt terrängparti i områdets sydvästra del. Foto från norr.

Figur 7. Karta över utredningsområdet med inprickade fornlämningar och de objekt som påträffades vid inventeringen. Objekt 12 är den samma resta sten (?) som finns registrerad i Fornsök (L2002:2130). Inprickningen från Fornsök är förmodligen gjord för hand och vår inmätning har gjorts med en handhållen GPS, vilken också emellanåt kan slå fel, så det är svårt att avgöra vilken punkt som är närmast sanningen och därför redovisas båda. Skala 1:3 000.

Figur 8. Beskrivning av de i tabellen ovan redovisade röjningsrösetyperna.

Figur 9. Exempel på ett röse (objekt 8) i det östra området. Foto från sydöst.

Figur 10. Väg mellan två nedrasade murrester. Anläggningen förefaller kunna utgöra början på vägen upp mot vallanläggningen. Foto från öster.

Figur 11. Vägen upp mot vällen, där öppningen kan ses i fonden. Foto från nordväst.

FÖRTECKNING ÖVER TABELLER

Tabell 1. I området belägna och i texten omnämnda lämningar. Uppgifter från Fornsök. Med fetstil markerade lämningsnummer är de fornlämningar som, helt eller delvis, befinner sig inom eller i direkt anslutning till utredningsområdet.

Tabell 2. Samtliga objekt som noterades vid inventeringen med beskrivning (se även figur 8).

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2022:51

